

Op weg naar persoonlijk meesterschap

Een uitwerking van normatieve professionalisering in het onderwijs

Over de kwaliteit van het opleidingsonderwijs wordt veelvuldig gesproken en gedebatteerd. In de debatten over die kwaliteit ligt het accent op wat de 'kennisbasis' wordt genoemd. In dit artikel wordt er aandacht gevraagd voor een ander aspect van het opleidingsonderwijs, namelijk voor waardenvol opleiden en daarmee verbonden normatieve professionaliteit. Normatieve professionalisering is een begrip dat de laatste jaren steeds meer wordt gebruikt bij het nadenken over goede beroepsuitoefening (Jacobs, Meij, Tenwolde & Zomer, 2008).

De auteurs breken een lans voor inspiratie en normatieve professionalisering in het onderwijs. Zij doen dat door te schetsen hoe de Marnix Academie (een zelfstandige hogeschool met bachelor – en masteropleidingen voor lerarenfuncties in het basisonderwijs) op weg is om inspiratie en normativiteit bewust, expliciet en integraal te verwerken in het opleidingsonderwijs. Kernpunt hierbij is dat de Marnix Academie studenten wil opleiden die zowel bekwaam als betrokken en bevlogen zijn voor een context waarin deze kwaliteiten gevraagd en gewaardeerd worden.

veelal onderbelicht kwaliteitsaspect: goed onderwijs en goede opleidingen kenmerken zich ook door de aandacht voor normativiteit en inspiratie. Centraal daarbij is de vraag hoe je als professional in het beroep staat. Studenten aan lerarenopleidingen moeten niet alleen kennis verzamelen, maar ook uitgedaagd worden als het gaat om vragen naar het waarom van leren en onderwijzen. Zo ontwikkelen zij een eigen normatief kader om van daaruit op zoek te gaan naar hun drijfveren en motieven, naar wat hen inspireert en naar hoe zij, op hun beurt, zelf kunnen inspireren. Janssen, Veldman en Van Tartwijk schreven in het artikel *Professionele docenten opleiden: een opleidingsvisie*, dat een goede docent "een beroepsinvulling realiseert die past bij wat hij wil bereiken als persoon en aansluit bij wat de context vereist" (Janssen et al., 2008, 1 p.5). Wat een goede docent wil bereiken als persoon lijkt te verwijzen naar waardenbewustzijn en waardenoriëntatie.

Studenten worden uitgedaagd op vragen naar het waarom van leren en onderwijzen.

Al eerder is in *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* aandacht geschonken aan waardenvol opleiden op de pabo door Willemse, Lunenberg, Beishuizen & Korthagen (2007). De auteurs sluiten hun artikel af met de conclusie dat verdere professionele ontwikkeling van lerarenopleiders op het gebied van waardenvol opleiden nodig is. De kern van deze professionalisering zou het ontwikkelen van gemeenschappelijke waarden op een lerarenopleiding, als basis voor waardenvol opleiden, moeten zijn. Ook pleiten Willemse et al. (2007, 4 p.16) ervoor dat ".. individuele lerarenopleiders doelbewust gebruik zouden moeten maken van de 'gouden momenten' die zich in het persoonlijk contact met de student kunnen voordoen. Gouden momenten, die ruimte bieden voor waardenvol opleiden".

Inleiding

De kwaliteit van het onderwijs en de kwaliteit van leraren moeten versterkt worden. Inherent hieraan is de aandacht voor de kwaliteit van de lerarenopleidingen. In *Krachtig meesterschap*, de kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren in de periode 2008-2011, geeft staatssecretaris Van Bijsterveldt-Vliegenthart aan hoe ze de kwaliteit van de opleidingen wil versterken. Bij de voorgenomen maatregelen ligt er een sterk accent op de kennisbasis van aanstaande leerkrachten.

De nadruk op de kennisbasis is verklaarbaar. Bij alle aandacht voor de 'kenniseconomie' en de 'kennissamenleving' lijkt het voor de hand te liggen om op kennis te koersen. Wanneer leraren gepositioneerd worden als 'kennismakelaars' doet zich echter onontkoombaar de vraag voor naar de aard van de kennis en het doel van de 'makelaardij'. Vragen naar aard en doel zijn normatief van aard. Daarmee valt licht op een nog

AUTEUR(S)

Jos van der Eijk,
Barbara de Kort,
Edith Pijpers-Streefkerk &
Stella van der Wal-Maris,

Marnix Academie, Utrecht

In dit artikel schetst de Marnix Academie hoe zij probeert het niet bij gouden momenten te laten door bewust en expliciet in te zetten op normatieve professionalisering en de integrale aanpak die hierbij nagestreefd wordt. Het artikel eindigt met de vraag hoe er inkleuring gegeven kan worden aan normativiteit. Er vindt een verkenning plaats van twee benaderingen die als voorbeeld kunnen dienen om deze bewuste, expliciete en integrale aanpak een inhoudelijke lading te geven.

Bewust

Vanaf het moment dat de 'SBL-competenties' in 2004 hun intrede deden heeft de Marnix Academie de behoefte gevoeld om het kader van deze bekwaamheidseisen 'nader in te kleuren'. Al in 2004 publiceerde de Marnix Academie een bundel onder de titel 'Als ogen oplichten' (Bakker & De Kort, 2004). In deze publicatie wordt inzicht gegeven in de zoektocht van de academie naar een dimensie van het leraarschap die verder reikt dan louter onderwijskundige (technisch-instrumentele) kwaliteiten. De grondtoon in deze publicatie luidde: 'Er zijn ten behoeve van de ander, ruimte bieden aan wie ruimte ontbeert'. Normatieve noties, die een kader geven voor het waarom van onderwijzen. De zoektocht naar die bijzondere dimensie van het leraarschap leidde tot wat genoemd werd een 'Marnix-inkleuring' van de SBL-competenties. (Zie ook kader 1.)

Persoonlijk meesterschap is verbonden aan de begrippen bekwaam, betrokken en bevolgen.

Op basis van die inkleuringen van het SBL-kader ontwikkelde de Marnix Academie het visiestuk 'Vitale beelden' (Van de Berg & De Kort, 2006) waarin een uitvoerige pedagogische, onderwijskundige en levensbeschouwelijke verkenning leidt tot de constatering dat de Marnix Academie bewust vorm wil geven aan een 'persoonlijke professionaliteit' die vanzelfsprekend ook waardengeladen is. De leraar maakt in zijn handelen keuzes. Die keuzes zijn gebaseerd op impliciete en expliciete waarden. Deze waarden vormen – wanneer zij bijvoorbeeld via kernreflectie (Korthagen, 2001) gekoppeld zijn aan het niveau van overtuigingen en identiteit – het normatieve kader waaruit de leraar bewust handelt. Hiermee krijgt persoonlijke professionaliteit ook de lading van normatieve professionaliteit: weten waar jij als professional voor wil staan, bereid zijn jouw waarden en normen te toetsen en tegen het licht te houden, je bewust zijn

Een bewuste aanpak van normatieve professionaliteit: de interpersoonlijke competentie krijgt een 'Marnix-inkleuring'

Competentie 1 voor het primair onderwijs, zoals geformuleerd door SBL: *Interpersoonlijk competent*

De leraar primair onderwijs moet ervoor zorgen dat er in zijn groep een prettig leef- en werkklimaat heerst. Dat is de verantwoordelijkheid van de leraar primair onderwijs en om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken moet de leraar interpersoonlijk competent zijn. Een leraar die interpersoonlijk competent is, geeft op een goede manier leiding. Zo'n leraar scheidt een vriendelijke en coöperatieve sfeer en brengt een open communicatie tot stand. Zo'n leraar bevordert de zelfstandigheid van de kinderen en zoekt in zijn interactie met hen een goede balans tussen:

- leiden en begeleiden
- sturen en volgen
- confronteren en verzoenen
- corrigeren en stimuleren

Competentie 1 voor het primair onderwijs, zoals geformuleerd door de Marnix Academie

Interpersoonlijk competent

Het is de verantwoordelijkheid van de leraar om de interactie en communicatie met het individuele kind, de groep en tussen de kinderen onderling zodanig vorm te geven dat er in de klas een prettig leef- en werkklimaat ontstaat. Fundamenteel voor het prettige leef- en werkklimaat is het respect voor 'de ander/ de Ander'. Dat respect komt tot uiting in de wijze waarop de leraar weet om te gaan met de diversiteit in zijn of haar groep. Die omgang met diversiteit kan een model zijn voor de onderlinge communicatie tussen kinderen. De balans tussen leiden en begeleiden, sturen en volgen, confronteren en verzoenen, corrigeren en stimuleren is gebaseerd op een (vanuit een levensbeschouwelijk perspectief) verantwoorde visie op de (jonge) mens. De leraar kan de leerlingen stimuleren en begeleiden bij het ontdekken en ontwikkelen van en handelen vanuit een eigen identiteit. Daarbij is de leraar in staat om voor de leerlingen een identificatiefiguur te zijn.

Kader 1 De 'Marnix-inkleuring' van de SBL competentie *Interpersoonlijk competent*.

van je innerlijke drijfveren en die kunnen verantwoord worden en je professie kunnen opvatten als meer dan een instrumenteel-technische.

Expliciet

Binnen de Marnix Academie bleek behoefte te zijn om de bekwaamheidseisen niet alleen 'in te kleuren' maar ook nog eens apart en expliciet te onderstrepen waarvoor de academie wil staan. Een gevaar van louter 'inkleuring' is immers dat samenhang kan ontbreken en dat diffuus blijft waarop de inkleuring betrekking heeft. Die behoefte aan explicitering leidde tot een aanvulling op het SBL-competentieprofiel in de vorm van een achtste competentie: *Competent in inspiratie en normatief handelen* (zie kader 2). Met deze achtste competentie biedt de academie een geëxpliciteerd kader voor waardengeladen opleiden en onderwijzen. De academie wil dat studenten door het werken met en het verwerven van de achtste competentie in staat zijn vorm te geven aan 'persoonlijk meesterschap'. Daarbij worden drie begrippen gehanteerd om het persoonlijk meesterschap nader uit te werken: *bekwaam, betrokken en bevolgen*. Deze drie begrippen zijn toespitsingen van een persoon-

Een expliciete aanpak van normatieve professionaliteit: competent in inspiratie en normatief handelen

In de toelichting op de achtste competentie 'competent in inspiratie en normatief handelen' staat het volgende:

'Als leraar basisonderwijs draag je bij aan de vorming van de leerlingen. Je maakt die vormende rol waar vanuit een (verantwoord en aan wetenschappelijke bronnen gerelateerd) normatief kader, waarin jouw opvattingen over recht en rechtvaardigheid, ruimte geven, bemoedigen en ondersteunen in de omgang met de ander een plaats hebben gekregen. Je bent je bewust van die opvattingen en kunt die verwoorden en verantwoorden in taal en in handelen. Je sluit in dat handelen aan bij het normatieve kader van de school.

Je laat je inspireren om je rol als docent en medeopvoeder zo goed mogelijk vorm te geven. Je hanteert levensbeschouwelijke inspiratiebronnen en weet vanuit die bronnen de leerlingen te inspireren. Daarmee geef je vorm aan persoonlijk meesterschap'.

De in de toelichting onderstreepte begrippen zijn voor studenten nader uitgewerkt. De competentie is verder geoperationaliseerd in gedragsindicatoren. De gedragsindicatoren op startbekwaam niveau zijn de volgende:

- Als (aanstaande) leraar kun je je normatieve kader verwoorden, (theoretisch) verantwoorden en verbinden aan je handelen.
- Je hanteert inspiratiebronnen voor je denken en handelen; je bent je bewust van het feit dat buiten jezelf ook bronnen voor handelen te vinden zijn. Die bronnen hanteer je op persoonlijke wijze.
- Je bent ook zelf inspiratiebron voor de kinderen; je bent de juf of meester met een verhaal.
- Je geeft vorm aan persoonlijk meesterschap door aan kennis, kunde en houding een persoonlijke visie en inspiratie toe te voegen.
- Je kunt jouw persoonlijk zingevend kader verwoorden en je bent in staat leerlingen in de ontwikkeling van hun kader te begeleiden.

Kader 2: De Marnix Academie vult het SBL-competentieprofiel aan met een achtste competentie.

	MET LEERLINGEN	MET COLLEGA'S	MET OMGEVING	MET ZICHZELF
INTERPERSOONLIJK	1			
PEDAGOGISCH*	2			
VAKINHOUDELIJK & DIDACTISCH	3	5	6	7
ORGANISATORISCH	4			

Competentie 8: competent in inspiratie en normatief handelen

Figuur 1: Een schematische weergave van de positionering van de achtste competentie ten opzichte van de andere. (Het schema is een bewerking van het SBL-competentieschema.)

lijke, normatieve professionaliteit van de leraar. In dit proces van normatieve professionalisering gaat het om het leren kiezen en hanteren van een persoonlijk waardenkader, om verantwoord handelen en om voortdurende reflectie op het kader en het handelen. Zo wordt de aanstaande leraar zich bewust van eigen uniciteit en authenticiteit. En juist de uniciteit en authenticiteit van de leraar maken voor leerlingen het verschil. Zij ervaren persoonlijke betrokkenheid, zij worden aangesproken op hun mens zijn en op hun mogelijkheden vanuit een waarachtig persoonlijk appèl. Dat zet hen aan tot antwoorden op dat appèl en tot verantwoordelijkheid. Met de achtste competentie steekt de Marnix Academie expliciet in op het proces van normatieve professionalisering.

Integraliteit

Integraliteit in inhoud

De Marnix Academie wil de bewuste en expliciete aanpak verankeren in het fundament van integraliteit. Bij deze integraliteit gaat het om de verbinding tussen pedagogische, onderwijskundige en levensbeschouwelijke uitgangspunten. Het verbinden van deze drie uitgangspunten voorkomt willekeurigheid en vrijblijvendheid in het handelen van de leraar. Het maakt het handelen bovendien geloofwaardig en authentiek. Een leraar die in zijn levensbeschouwelijke visie waarde hecht aan saamhorigheid en verbondenheid, maar zijn onderwijskundige en pedagogische visie vooral uitdraagt met individuele werkvormen en individuele aandacht voor het kind, hanteert botsende waarden en komt niet geloofwaardig over (Rigg, 2008). Integraliteit komt het scherpst tot uitdrukking in de karakteristiek van de leraar die de academie wil afleveren: een leraar die bekwaam, betrokken en bevlogen is. In het visiestuk *Vitale Beel-*

Een integrale aanpak van normatieve professionalisering: visie op het beroep

In de afstudeeropdracht beschrijven startbekwame studenten hun integrale visie op het beroep.

Met betrekking tot integraliteit wordt aan studenten de volgende opdracht gegeven:

- Toelichten van pedagogische, onderwijskundige en levensbeschouwelijke identiteit. Deze drie identiteitsaspecten beschrijf je vanuit een persoonlijke argumentatie en vanuit theorie. Je geeft aan op welke wijze deze identiteitsaspecten met elkaar samenhangen.
- Onderwijsconcept(en) die je inspireert (inspireren). Je legt in jouw toelichting op de bovenstaande identiteitsaspecten de relatie met het betreffende onderwijsconcept / de betreffende onderwijsconcepten. Hoe komt het dat dit onderwijsconcept / deze onderwijsconcepten jou inspireert? Maak je onderbouwing steviger met behulp van theorie.

In de beoordelingscriteria wordt aangegeven waarop de integrale visie op het beroep beoordeeld wordt.

Visie op het beroep:

- De student geeft zijn integrale visie op het beroep weer.
- De student kan een verantwoord beroepsbeeld weergeven: hij beargumenteert wat zijn pedagogische, onderwijskundige en levensbeschouwelijke identiteit als leerkracht inhoudt en op welke wijze deze identiteitsaspecten met elkaar samenhangen. Hij legt hierbij relaties met het onderwijsconcept / de onderwijsconcepten dat / die hem inspireert/ inspireren.

Kader 3 Integraliteit: de verbinding tussen pedagogische, onderwijskundige en levensbeschouwelijke uitgangspunten.

den (Van den Berg & De Kort, 2006) wordt uitgewerkt wat de Marnix Academie onder de drie genoemde begrippen verstaat. Bekwaamheid wordt daarbij opgevat als 'professioneel kunnen handelen', betrokkenheid als 'er zijn ten behoeve van de ander' en bevlogen als 'inspirerend en geïnspireerd'. De drie begrippen zijn aan elkaar verbonden en 'niet los verkrijgbaar': alle drie doen zij er toe in combinatie met elkaar.

De begrippen zijn herkenbaar in de inkleuringen van de SBL-competenties en in de toegevoegde, achtste competentie. Die achtste competentie laat tegelijkertijd ook op het opleidingsonderwijs een bijzonder licht vallen. Wat geldt voor de leraar in het basisonderwijs, geldt eveneens voor de lerarenopleider. Ook van hem of haar verwacht de academie 'persoonlijke professionaliteit'. Daarbij geldt de volgende overweging. In het onderwijs staat het zich ontwikkelende kind centraal. Om dat kind tot zijn recht te laten komen en uit te laten groeien tot een bekwaam, betrokken en bevlogen mens zijn bekwaam, betrokken en bevlogen onderwijsgeevenden nodig. In de opleiding van de onderwijsgeevenden wordt daarom ook van opleiders bekwaamheid, betrokkenheid en bevlogenheid gevraagd.

De gesprekken over en het werken met het beroepsbeeld van een persoonlijk professional zijn nog lang niet afgerond. Integendeel, de academie hecht veel waarde aan een voortdurende dialoog. Daarbij sluit de academie aan bij het pleidooi dat Cok Bakker in *Als*

ogen oplichten (Bakker & De Kort, 2004) voert voor 'op weg gaan met fluide beelden': een beroepsbeeld dat per definitie voorlopig, fragmentarisch en onvoltooid is.

Integraliteit in relatie

De academie voert de voortgaande dialoog over het beroepsbeeld met studenten, medewerkers en vertegenwoordigers uit het beroepenveld. Daarbij is het Partnerschap in Opleiding en Ontwikkeling van essentieel belang. Het partnerschap is een verbinding die de academie is aangegaan met meer dan 30 schoolbesturen en daarmee met zo'n 180 scholen. In het partnerschap gaat het om verbetering en innovatie van onderwijs, om ontmoeting en ontwikkeling. Het streven is om op alle deelnemende scholen professionele leerwerk gemeenschappen te laten ontstaan, waarbij studenten (als aanstaande professionals), de professionals uit de beroepspraktijk en uit de opleiding met elkaar werken aan voor de school relevante onderzoeksvragen. De onderwijskundige samenwerking die op deze wijze gestalte krijgt, is een belangrijk fundament voor de verdere ontwikkeling van een persoonlijk beroepsbeeld. Studenten ontdekken op de partnerscholen hoezeer het beroep van leraar basisonderwijs een rijk geschakeerd beroep is. De leraren in het basisonderwijs ontdekken (opnieuw) dat hun beroep een beroep in beweging is. De opleidingsdocenten

ervaren hoe theorie en praktijk aan elkaar gekoppeld kunnen worden en kunnen relevante praktijkvoorbeelden integreren in hun onderwijs.

Zo werkt in het partnerschap met de scholen de integrale benadering verder door. Het gaat niet alleen om het opleiden van (aanstaande) leerkrachten, het gaat ook om integraal personeelsbeleid (met daarbij noties van 'education permanente') en onderwijskundige samenwerking. In het partnerschap komen vragen als *Waar toe? en Op welke wijze?* uitvoerig aan de orde. En zo ontwikkelt zich een kwalitatief, waardenvol partnerschap.

Integraliteit is - dat moge duidelijk zijn - om verschillende redenen een belangrijk fundament. Door te koersen op integraliteit wordt normativiteit in het hart van het onderwijs en het professionele handelen geplaatst.

Het perspectief, een inhoudelijke toespitsing

De aandacht voor normatieve professionalisering zoals de Marnix Academie die vorm geeft in de achtste competentie, vraagt om verdere uitwerking. We willen vermijden dat normativiteit een vaag en kleurloos karakter heeft of verbonden wordt met een 'levenbeschouwelijke saus' over het handelen. De uitdaging waarvoor de academie nu staat, is na te denken over de vraag hoe omgegaan kan worden met de inhoudelijke lading van de achtste competentie. Welk antwoord kunnen studenten en opleiders geven op de vraag wat voor hen de invulling is van normatief

en inspirerend handelen? Welke inhoudelijke inkleuring maakt de Marnix Academie zelf en hoe wordt deze inkleuring gedeeld door de collega's? Hoe werkt deze inkleuring door in het opleidingsonderwijs? Voor die vervolgstap kan worden gekeken naar twee benaderingen die aanknopingspunten bieden voor een inhoudelijke kleuring van normatieve professionaliteit. De eerste benadering is afkomstig uit de wereld van de hbo-opleidingen voor beroepen in de gezondheidszorg. In enkele opleidingen voor beroepen in de gezondheidszorg wordt gepleit voor de zogenaamde 'presentiebenadering'. De presentiebenadering is geïntroduceerd en uitgewerkt door Baart (2001). Baart geeft aanzetten voor een invulling van normatieve professionaliteit door te stellen dat de hulp- en dienstverleners 'presentie', het er zijn voor anderen, als vertrekpunt voor hun handelen kunnen nemen. Baart onderscheidt vervolgens voor die 'presentiebeoefenaar' vijf professionele kenmerken:

- *beweging, plaats en tijd*: de professional is 'out-reachend', dat wil zeggen, hij beweegt zich naar de mensen toe voor wie hij wil zijn
- *ruimte en begrenzing*: het gaat om openheid, brede inzetbaarheid en domeinoverschrijding
- *aansluiting*: er wordt aangesloten bij de leefwereld en levensloop van 'de ander'
- *afstemming en openheid*: niet gestuurd worden door vaststaande kaders, maar bereid je oordeel en handelen op te schorten
- *betekenis*: er zijn voor de ander, dialoog, gemeenschappelijke betekenisverlening.

Integraliteit is een belangrijk fundament.

Het lijkt de moeite waard om het concept van 'presentie-beoefenaar' nader uit te werken voor onderwijsgevend. Er liggen in dat concept mogelijkheden voor de specifieke en bijzondere omgeving die het onderwijs is. Binnen die omgeving ligt er immers één belangrijke opdracht voor allen die bij die omgeving betrokken zijn. Het gaat ten diepste om de ander te ondersteunen bij het 'mens (te leren) zijn'. Bij zo'n opdracht is presentie als invulling van normatieve professionaliteit uitermate bruikbaar. Een tweede inhoudelijke invulling, afkomstig uit het onderwijs zelf, kan gevonden worden in het werk van Ton J. Roumen. Roumen is theoloog en werkzaam op het grensvlak van onderwijs en spiritualiteit. Hij ontvouwt een 'pedagogiek van de aandacht' (Roumen, 2008). In de inleiding van zijn boek vraagt Roumen: "Wat is belangrijk in opvoeding en onderwijs? Hoe begeleiden we onze kinderen op hun levensweg?" (Roumen, 2008 p.9). Uitgaande van eeuwenoude monastieke wijsheden komt Roumen uit bij het begrip 'aandacht'. Dat begrip werkt hij uit naar aandacht geven en ontvangen, aandachtig aanwezig, luisteren, aandacht op maat, aandacht oefenen, kennis van het hart, bevestigende genegenheid, genegenheid voor jezelf, aandacht voor jezelf en aandacht voor de Allerhoogste. Vanuit deze uitwerking van het begrip 'aandacht' wijst Roumen op ruimte voor (professionele) intuïtie,

voor zelfvertrouwen en vertrouwen geven, voor uitdagen en grenzen stellen. Bijzonder is dat Roumen, vanuit de traditie van de benedictijner orde, een krachtig pleidooi voert voor 'ora et labora' in het onderwijs. De monastieke traditie van werken en contemplatie vertaalt hij naar contemplatieve gerichtheid in het onderwijs: het beschouwen en verdiepen van wat geleerd is, ruimte om dingen op een dieper niveau te verstaan. Roumen biedt met zo zijn pedagogiek van de aandacht een waardevolle, inhoudelijke positiebepaling. Opvallend daarbij is hoe hij het begrip aandacht niet alleen op de ander, maar ook op de professional zelf betreft.

Baart en Roumen worden in het kader van dit artikel genoemd als voorbeelden van inkleuring van normatieve professionalisering. Zichtbaar is overigens, dat in hun benadering normativiteit en spiritualiteit in elkaars verlengde liggen. Daarbij is geen sprake van inperking en benauwende ideologieën: beide theologen zijn principieel in hun keuze voor de ander, voor ruimte en menslievendheid.

Het is de moeite waard voor een instelling als de Marnix Academie om bijvoorbeeld deze gekleurde positiebepalingen nader uit te werken als inspirerend voorbeeld voor (aanstaande) professionals. Die uitwerking kan als voorbeeld dienen van een inhoudelijke toespitsing van *bekwaam* (bekwaam waarin), *betrokken* (op wie en wat) en *bevlogen* (bevlogen waartoe). Het door de Marnix uit te werken voorbeeld van een inhoudelijke toespitsing kan studenten en beroepenveld inspireren om – in antwoord op die uitwerking – een eigen invulling te geven aan normatieve professionaliteit, en ieder uitdagen persoonlijk meesterschap te ontwikkelen.

LITERATUUR

- Baart, A.J. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.
- Bakker, A., & Kort, B.E. de (2004). *Als ogen oplichten*. Utrecht: Marnix Academie.
- Berg, B.W. van den, & Kort, B.E. de (2006). *Vitale Beelden*. Utrecht: Marnix Academie.
- Jacobs, G., Meij, R., Tenwolde, H., & Zomer, Y. (2008). *Goed werk. Verkenningen van normatieve professionalisering*. Amsterdam: SWP.
- Janssen, F., Veldman, I., & Tartwijk J. van (2008). Professionele docenten opleiden: een opleidingsvisie. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 29 (1) 5-13.
- Korthagen, F.A.J. (2001). *Waar doen we het voor? Op zoek naar de essentie van goed leraarschap*. Utrecht: W.C.C. Inaugurale rede.
- OC&W (2008). *Krachtig meesterschap: kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008 - 2011*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Rigg, E. (2008). *Waar sta je voor? Over integrale visieontwikkeling bij leraren (-in-opleiding)*. Utrecht: Marnix Academie.
- Roumen, T.J. (2008). *Pedagogiek van de aandacht*, Zoetermeer: Meinema.
- Willemse, M., Lunenberg, M., Beishuizen, J. & Korthagen, F.33 (2007). Waardenvol opleiden op de pabo: over kennis, taal en gouden momenten. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 28 (4) 16-22.